

Клінічна кримінологія: стан та проблеми розвитку

С. Ф. ДЕНИСОВ

*кандидат юридичних наук, доцент Класичний приватний університет,
Інститут права ім. В. Сташиса, м. Запоріжжя*

А. В. ЮРАСОВ

*магістр права, юрисконсульт юридична фірма
ТОВ «Бізнес-Центр Запоріжжя»*

Як і будь-яка наука кримінологія розвивається динамічно, щоразу виходячи на новий якісний рівень досліджень. У кінці ХІХ століття в Італії виникла позитивістська школа кримінології, одним з напрямків якої була так звана «медична модель» підходу до злочинності, прихильники якої вважали злочин симптомом хвороби, а в злочинці бачили тільки хворого, який потребує лікування [1, 44-45]. Згодом, під впливом жорсткої критики позиції позитивістської школи значно послабшали, так почала своє формування та становлення неокласична школа кримінології, представники якої вже під новим кутом зору звернули увагу на роль кримінального права в практиці впливу на злочинність. Проте відкриття та теоретичні висновки зроблені видатними представниками позитивістської школи — Ч. Ломброзо, Е. Феррі, Р. Гарофало та їхніми учнями довгий час не давали спокою кримінологам ХХ ст., адже поряд з науками кримінального циклу бурхливо розвивалися антропология та медицина [2, 25]. Нові знання природничих наук у поєднанні зі спостереженнями класиків позитивістської школи врешті-решт знайшли відображення в сучасних біологічних та біопсихологічних концепціях впливу на злочинність. Зазначені концепції можна умовно поєднати в так званому «клінічному» напрямку кримінології.

Отже, клінічна кримінологія — це науковий напрямок кримінології, заснований на концепції «небезпечного стану» злочинця, розробленої в кінці ХІХ ст. італійськими вченими Р. Гарофало та Е. Феррі [3].

Клінічна кримінологія пояснює злочинність внутрішньою схильністю окремих індивідів до вчинення злочинів. Така схильність може бути виявлена спеціальними тестами, а також вивченням способу поведінки злочинця, і скоригована з використанням медичних методів [4, 156]. У числі способів корекції злочинної поведінки представниками клінічної кримінології були запропоновані: психоаналіз, електрошок, лоботомія, таламотомія, медикаментозний вплив, хірургічні методи, а також радикальні виховні заходи [5, 328].

У рамках клінічної кримінології проводились і інші дослідження, які намагались пояснити злочинність як результат аномалії генетичного коду людини або як наслідок негативного впливу клімато-географічних чинників.

Безумовно клінічна кримінологія, як практично спрямований науковий напрямок мала серйозну теоретичну базу, у формуванні якої вагомий вклад зробили: французький вчений Жан Пінатель, італійські вчені Філіпе Граматика та Беніньо ді Туліо.

Невтомним представником та пропагандистом клінічного напрямку кримінологічної науки був Ж.Пінатель. На думку вченого, клінічна кримінологія це при-

кладна і синтезуюча наука, що має на меті оцінити досліджуваного злочинця, визначити гіпотезу його майбутньої поведінки, і розробити конкретний план заходів, спрямованих на запобігання з його боку рецидиву злочину. Ж. Пінатель вважав, що саме клінічна кримінологія покликана реально виявити симптоми небезпечного стану злочинця. В свою чергу клінічне спостереження за особою злочинця має будуватись на основі повної аналогії з медичною практикою. Користуючись методами клінічної кримінології, можна зробити повне обстеження особи злочинця, поставити кримінологічний діагноз, а на його основі дати спеціальний прогноз і визначити програму поведінки злочинцем [6, 123-128].

Вагомий вклад у розвиток клінічної кримінології, шляхом забезпечення практичного впровадження її ідей був італієць Ф. Граматика. Автор відомої монографії «Принципи соціального захисту» наполягав, що кримінальна політика на основі соціального захисту повинна орієнтуватися більшою мірою на індивідуальне, а не на загальне запобігання злочинності [7]. Ресоціалізація правопорушника — головна мета клініцистів, оскільки, на їхню думку, перевиховання та соціалізація злочинця більш ефективно захищають суспільство від злочинів, ніж жорсткі карні заходи [8, 141].

Інший італійський кримінолог Беніньо ді Туліо зробив спробу на базі концепції конституціональної схильності до злочинів розробити і впровадити адекватні заходи корекції кримінальних нахилів. Його книга «Принципи клінічної кримінології та судова психіатрія» стала значним теоретичним внеском у розвиток клінічної кримінології [9].

Серед біологічних і біосоціальних кримінологічних концепцій найбільш популярними є ті, що пов'язують злочинність не з фізичною, а психологічною структурою людини. Особливо це стосується психологічної теорії З. Фрейда, за якою злочинність розглядалась як результат дефективного розвитку особи. Розвитку клінічної кримінології сприяло широке впровадження в пенітенціарних закладах США, запропонованих З.Фрейдом, психоаналітичних методик корекції злочинної поведінки [2, 35].

Проте крім психоаналізу в арсеналі клінічної кримінології були й інші досить радикальні заходи впливу. Так електрошок, як засіб корекції поведінки правопорушника вперше було запропоновано Беніньо ді Туліо та його послідовниками. На думку вчених, електрошок мав сприяти регенерації пам'яті і всієї особистості злочинця. Розповсюдженню застосування електрошоку, як заходу корекції злочинної поведінки сприяло поширення біхевіористських психологічних теорій. Біхевіоризм (від англ. behavior — поведінка) — це особливий напрям у психології людини та тварин, який вивчає особливості поведінки. Цей науковий напрямок визначив розвиток американської психології у ХХ ст. і радикально змінив всю систему уявлень про психіку. Його кредо висловлювала формула, згідно з якою предметом психології є поведінка, а не свідомість [10].

Відповідно до концепції біхевіоризму людська поведінка будується за спрощеною схемою (стимул-реакція). У відповідності з цією схемою, якщо певні вчинки отримують негативне підкріплення (удар розрядом електричного струму), то людина починає уникати їх.

Однією з теорій, що існувала в течії біхевіоризму, була запропонована американським вченим Б. Скіннером теорія оперативного обумовлення, суть якої зво-

дилась до застосування надзорських виховних заходів по відношенню до в'язнів з метою корекції їх поведінки [8, 144].

Сучасні дослідження в галузі нейрофізіології встановили взаємозв'язок агресивної поведінки людини з аномаліями функціонування ряду ділянок головного мозку. З боку представників клінічної кримінології було запропоновано відповідні методи зниження рівня агресивності особи шляхом застосування лікарських препаратів та хірургічного втручання (лоботомія, таламотомія).

Практика застосування медикаментів в антикримінальній діяльності пішла в двох напрямках: використання препаратів для корекції фізіологічних і психічних відхилень злочинців, а також як засіб заподіяння сильного больового синдрому [8, 145]. Проте примусове використання лікарських препаратів (особливо таких як сукценілхолін або апоморфін) на практиці дало неоднозначні результати і викликало ряд проблем, пов'язаних з дотриманням правил медичної етики.

Лоботомія — це нейрохірургічна операція, яка полягає в розрізанні тканин, які з'єднують лобні долі мозку з його іншою частиною. Наслідком такого втручання є виключення впливу лобових часток мозку на інші структури центральної нервової системи. Вперше операцію лоботомії провів у 1936 р. португальський нейрохірург Егас Моніс. За допомогою такої операції вдалося знизити агресивність ряду осіб. За цей успіх Егас Моніс був удостоєний Нобелівської премії [11]. У схожих цілях використовувались також методи таламотомії.

Таламотомія — це хірургічна операція на головному мозку, що полягає в руйнуванні окремих ділянок таламуса. Дана операція виконується для лікування таких психіатричних симптомів, як сильний страх і агресія [12].

Проте методи нейрохірургічної корекції агресивної поведінки не витримали перевірки часом. По закінченню післяопераційного (реабілітаційного) періоду підслідні особи знову проявляли агресивність і кримінальні нахили.

Взагалі практика показала, що методи електрошокового, медикаментозного та хірургічного впливу на злочинців є занадто радикальними і не достатньо ефективними, а також тягнуть за собою певні труднощі етичного та юридичного характеру. Методи впливу на злочинність, які були запропоновані вченими клінічного напрямку кримінології до теперішнього часу піддаються жорсткій критиці правозахисників. Але не зважаючи на критику та обвинувачення у надмірному радикалізмі, вчені клінічного напрямку кримінології збагатили інститут запобігання злочинності багатьма позитивними ідеями. Наприклад, теорією невизначеного покарання злочинців (позбавлення волі до тих пір, поки комісія лікарів, як правило психіатрів, не дасть висновки про втрату небезпечного стану). Досить цікавими були дослідження взаємодії факторів географічного характеру (погода, клімат і місяць) та злочинної поведінки, а також спостереження зв'язку між генетичним кодом людини та її агресивною поведінкою [3].

Наприкінці 60-х — початку 70-х рр. ХХ ст. авторитет клінічної кримінології був дуже високий, на дослідження клініцистів покладали великі надії. Позитивну оцінку цього кримінологічного напрямку можна знайти в документах ООН. Практика «клінічного» впливу на злочинців у 70-х — 80-х рр. була поширена у ряді країн, у тому числі і в США [8, 148-149].

Генетичні дослідження дозволили кримінологам, об'єктивно простежити вплив хромосомних ланцюгів на суспільну поведінку людини. Проте на сьо-

годнішній день зв'язок між хромосомним набором і злочинністю не є остаточно доведеним, тому і не може бути широко використаний у практиці запобігання злочинності [2, 34-35].

На сьогоднішній день, вітчизняними вченими приділяється незначна увага питанням клінічної кримінології. В іноземних державах ситуація виглядає дещо інакше. Так, наприклад, у деяких університетах Великої Британії, Франції, Італії, США, Канади, Ізраїлю існують кафедри клінічної кримінології, практикуються спецкурси з поглибленого вивчення біологічних і біопсихологічних концепцій запобігання злочинності [15]. В деяких університетах вищезазначених країн у студентів є можливість отримання наукового ступеню — магістр клінічної кримінології [16]. Але незважаючи на це розвиток клінічної кримінології досить уповільнений через ряд фундаментальних проблем у цій галузі. До основних проблем клінічної кримінології на сучасному етапі можна віднести наступні:

на загальнотеоретичному рівні й досі залишається невирішеним питання про те, чи є злочинність результатом хворобливих психофізичних відхилень людини. Така наукова невизначеність ставить під сумнів актуальність подальших досліджень у галузі клінічної кримінології;

розвиток клінічної кримінології є майже неможливим без збору емпіричної наукової бази (шляхом проведення відповідних експериментів над людиною). Проведення ж медичних та інших експериментів над людиною суперечить основним засадам міжнародного законодавства із захисту прав людини і громадянина та реально порушує природні права людини;

запропоновані клінічною кримінологією методи впливу на злочинність на практиці дають неоднозначні результати. Таким чином, керівництво держав не дуже зацікавлено в замовленні та фінансуванні відповідних дослідницьких проєктів в галузі клінічної кримінології.

Хоча на сьогоднішній день немає стовідсотково переконливих доказів того, що фізична конституція, функціонування залоз внутрішньої секреції та інші біологічні фактори є єдиною причиною злочинності, відкриття та емпіричні дослідження, виконані представниками клінічного напрямку збагатили кримінологічну науку значним емпіричним матеріалом, який може застосовуватись наступними поколіннями при розробці заходів впливу на злочинність.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. — К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. — 292 с.
2. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Кримінологія : Загальна частина. Курс лекцій: навч. посіб. — К. : Кондор, 2006. — 192 с.
3. Энциклопедия юриста. Клиническая криминология. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_law
4. Малков В. Д. Криминология: учебн. — М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. — 324 с.
5. Долгова А. И. Криминология : учебн. для вузов. — М. : НОРМА, 2001. — 460 с.
6. Герцензон А. А. Новейшая биопсихологическая концепция криминологии // Правоведение. — 1968. — №1. — С. 123-128.
7. Gramatica F. Principes de Defence Sociale. — Paris, 1963.
8. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. — М. : ИНФРА-М — НОРМА, 1997. — 383 с.
9. Di Tullio B. Principi di criminologia clinica e psichiatria forense. — Roma, 1960.

10. Электронный психологический словарь. Бихевиоризм. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://psi.webzone.ru/st/126100.htm>.
11. Історія Медицини. Лоботомія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.yadoktor.ru/entry>.
12. Словник медичних термінів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pharmed.uz/glossary/id/7273>.
13. Воронин Ю. А. Система борьбы с преступностью в США. — Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1990. — 100 с.
14. Голиков Г. А. Криминология в Европе // Борьба с преступностью за рубежом. — 2006. — № 9. — С. 36-46.
15. University of Birmingham. Masters portal. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.mastersportal.eu/students/clinical-criminology.html>.
16. University of Leicester. MSc Clinical Criminology. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www2.le.ac.uk/departments/criminology>.

Денисов С. Ф., Юрасов А. В. Клінічна кримінологія: стан та проблеми розвитку

Анотація. У статті висвітлено загальну історію та основні напрямки розвитку клінічної кримінології. Також звертається увага на особливості сучасного стану та основні проблеми розвитку даного наукового напрямку.

Ключові слова: клінічна кримінологія, запобігання злочинності, особа злочинця, злочинна поведінка, права людини.

Денисов С. Ф., Юрасов А. В. Клиническая криминология: состояние и проблемы развития

Аннотация. В статье освещены общая история и основные направления развития клинической криминологии. Также обращается внимание на особенности современного состояния и основные проблемы развития данного научного направления.

Ключевые слова: клиническая криминология, предупреждение преступности, личность преступника, права человека.

Denysov S., Yurasov A. Clinical criminology: current state and the development problems

Annotation. The report highlights the overall history and basic directions of development of clinical criminology. Also drawing attention to features of current state and problems of development of the scientific field.

Key words: clinical criminology, crime prevention, criminal personality, human rights.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2010.